ANT AKMENOS KRANTŲ

Grafas, sukūręs ir Lietuva

(Pabaiga. Pradžia Nr. 72)

Kurorte virė kultūrinis gyvenimas

Kurorte vyko aktyvus kultūrinis gyvenimas, gastroliuodavo grafo pakviesti lenkų artistai, parke ir pajūryje grodavo iš Varšuvos atvykęs pučiamųjų orkestras, kurhauze veikė biblioteka-skaitykla. Vaidinimai ir koncertai vykdavo kurhauzo salėje, vaidinimams pritaikytame prekių sandėlyje prie jūros tilto, o vėliau – Vasaros teatre.

Feliksas buvo išauklėtas lenkiška dvasia. Tačiau užaugęs Lietuvoje jis neliko abejingas šio krašto istorijai, lietuvių tautinio kultūrinio sąjūdžio siekiams. Jis gerbė romantikų išpopuliarintą Lietuvos praeitį, suteikė patalpas 1911–1914 m. veikusiai „Saulės“ draugijos lietuviškai pradinei mokyklai, 1913 m. dovanojo pastatą progimnazijai, kurioje mokėsi ne tik bajorų, bet ir kitų luomų vaikai, atvykę iš tolimiausių Lietuvos kampelių.

Grafas parėmė lietuvių inteligentų sumanymą surengti 1899 m. pirmąjį viešąjį lietuvišką spektaklį „Amerika pirtyje“ ir suteikė jam patalpas.

Rūmuose Feliksas sukaupė vertingus tapybos, dailės, skulptūros kūrinius, o 1897–1907 m. surinko senovės gintaro dirbinių rinkinį. Dalį šio unikalaus rinkinio 1908 m. padovanojo Vilniaus mokslo bičiulių draugijai, kurios nariu buvo iki Pirmojo pasaulinio karo.

Likusią rinkinio dalį, saugotą Palangos rūmuose, grafienė Antanina 1936 m. perdavė Kretingos muziejui. Iš jo gintaro dirbinius 1937 m. deponavo ir nebegrąžino Vytauto Didžiojo kultūros muziejus. Sovietmečiu rinkinį perėmė Vytauto Didžiojo karo muziejus, deponavęs jį Palangos gintaro muziejui. Tokiu būdu unikalus gintaro dirbinių rinkinys grįžo į grafų Tiškevičių Palangos rūmus.

Per karą prieglobstį suteikė uošviai

Didelės įtakos Felikso šeimai turėjo Poznanės kraštas – žmonos Antaninos tėviškė. Šeimai daug padėjo Antaninos tėvas Vladislovas Tadas Juozapas Lonckis, broliai Steponas Antanas Juozapas ir Stanislovas Antanas Ignotas Lonckiai. Pas juos Tiškevičiai rasdavo pastogę politinių ir socialinių suiručių metu. Poznanėje 1913 m. buvo išleista Stanislovo Karvovskio knygelė „Połąga i Kretynga“, populiarinanti Palangos dvarą, kurortą ir jo kūrėjus grafus Tiškevičius.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, didelę dalį vertingiausių baldų, interjero įrangos elementų ir meno kūrinių Feliksas išgabeno į Vilnių, iš kurio tarpukariu viskas buvo perkelta į Varšuvos Tiškevičių rūmus, kuriuose sudegė per 1944 m. sukilimą.

Paplūdimys su jūros maudyklėmis. Nežinomas fotografas. XX a. 4 deš. © KM GEK-29746.

Grafo šeima 1914 m. išvyko į Vokietijai priklausančią Poznanės kunigaikštystę ir apsigyveno Posadove pas grafienės brolį Stanislovą Antaną Ignotą Lonckį.

Vokiečių karo laivams 1915 m. kovo 23 d. apšaudant Palangą, dalis vilų buvo apgriauta, kai kurios sudegė, o vienas artilerijos sviedinys pataikė į rūmų koplyčią ir pramušė sieną.

Karo metais dvare šeimininkavo vokiečiai, kurie nesirūpino pastatų remontu. Sugrįžęs į Palangą, Feliksas 1922–1924 m. rūmus atstatė. Siekdamas gauti lėšų rūmų remontui, jis turėjo parduoti keletą jam priklausančių vilų ir žemės sklypų kurortinėje zonoje.

Tarpukaryje grafo turtai ėmė tirpti

Iškilus Lietuvos ir Latvijos teritoriniam ginčui dėl Palangos, 1921 m. pas grafus apsistojo derybas stebėjusio tarptautinio arbitražo komisijos pirmininkas, anglų diplomatas Džeimsas Simpsonas.

Jis išklausė Felikso argumentus, palaikančius lietuvių tautos interesus, grafo patarimu surengė Palangos katalikų bažnyčioje neoficialų gyventojų balsavimą, į kurio rezultatus atsižvelgė priimdamas sprendimą atiduoti Palangą Lietuvai.

Rusijos revoliucija ir Lietuvos žemės reforma smarkiai pakirto ekonominę grafų Tiškevičių galią. Šeima neteko Baltarusijoje turėtų valdų. Lietuvos žemės reformos metu Palangos dvaro valdos 1923 m. buvo nusavintos, o Feliksui ir Antaninai palikta tik po 150 ha žemės Vilimiškės ir Virkštininkų (Vydmantų) palivarkuose.

Palangoje jiems liko tik kurortinė zona ir dvaro teritorija, o likusi dalis buvo nusavinta arba išpirkta. Kurorto valdymą perėmė prie Palangos valsčiaus savivaldybės 1921 m. įsteigtas kurortui valdyti komitetas.

Stengdamasis išlaikyti dvarą, mokėti atlyginimus ir pensijas tarnautojams, tarnams ir samdiniams, grafas buvo priverstas pardavinėti vilas, žemės sklypus kurorto zonoje, dirbamą žemę. Šiek tiek pajamų duodavo pajūryje veikęs restoranas, kuriame vasaros sezono metu vakarais grodavo muzika, vykdavo šokiai.

Grafų šeima senatvę pasitiko svetur

Pasiligojęs Feliksas netrukus išvyko gyventi ir gydytis į Paryžių, kuriame į mokslus leido savo vaikus. Vaikai Palangoje taip pat neužsibūdavo, dažniausiai čia atvykdavo vasarai, o nuo mokslų likusį laiką leido pas motinos brolius Silezijoje – Posadovo ir Lvuveko dvaruose.

Pagal archyvinius dokumentus Feliksas mirė 1932 m. balandžio 14 d. Paryžiuje. Lenkų spaudoje publikuotame nekrologe nurodoma, kad po ilgos ir sunkios ligos jis mirė balandžio 15 d. Nekrologe esanti žinutė liudija, kad jo kūną buvo ruošiamasi pargabenti iš Paryžiaus į Posadovą arba Palangą.

Po grafo mirties Palangą valdė žmona, vėliau – sūnus Stanislovas Marija. Smukus gyvenimo lygiui, dvarą išlaikyti buvo vis sunkiau. Vien rūmams šildyti žiemą per dieną reikėdavo mažiausiai 3 vežimų malkų.

Bandydama gauti daugiau pajamų, grafienė vasaroti priimdavo Lietuvos dvarininkus ir kunigus, o prieš Antrąjį pasaulinį karą rūmuose atidarė mokamą pensionatą, kuriame poilsiaudavo Lenkijos ambasados Kaune bei konsulato Klaipėdoje personalas.

Grafienė planavo savo turtą parduoti ir su vaikais persikelti į Poznanės kraštą pas brolį ir sūnus. Dvaro kaina buvo didžiulė: jį nupirkti būtų įstengęs tik milijonierius arba valstybė. Todėl 1938 m. buvo pradėtos derybos su Lietuvos vyriausybe dėl dvaro, o su miesto savivaldybe – dėl kurhauzo pardavimo-pirkimo sąlygų.

Tačiau artėjant karui, derybų užbaigti nepavyko. 1939 m. rugpjūčio 15 d. grafienė su sūnumi Stanislovu Marija išvyko į Lenkiją, o prasidėjus karui – per Italiją, Prancūziją ir Portugaliją persikėlė į Londoną. Iš jo po karo emigravo į Kanadą. Mirė ir palaidota 1953 m. Monrealyje.

Grafų vaikus likimas blaškė po pasaulį

Feliksas ir Antanina susilaukė 10 vaikų, kurių dauguma gimė Palangoje.

1893 m. gimęs pirmagimis Juozapas mirė po poros savaičių, o kiti 4 sūnūs ir 5 dukros užaugo. Amžiaus skirtumas tarp vyriausios dukters Marijos Teresės ir jauniausio sūnaus Alfredo siekė 19 metų.

Vaikai buvo auginami pagal tos epochos didikų tradicijas ir papročius. Juos nuo mažens auklėjo ir mokė guvernantės, specialių žinių mokė samdyti Palangos progimnazijos pedagogai. Akiračiui praplėsti ir bendravimo pagrindams formuoti vaikai su tėvais vykdavo į užsienio keliones, Vokietijos, Austrijos, Lenkijos, Prancūzijos ir Italijos kurortus.

Jie taip pat daug bendravo su rūmuose ilgesniam laikui apsistojusiais ir vasarojančiais giminaičiais, kitų giminių didikais. Religiniu mokymu rūpinosi dvaro kapelionas.

Vyriausioji duktė Marija Teresė Irena Gabrielė gimė 1894 m. spalio 12 d. Varšuvoje 1927 m. ištekėjo už Romano Antano Mečislovo Leono Žyščevskio, bet po 10-metį trukusio bendro gyvenimo metų 1937 m. mirė.

Antroji duktė Sofija Marija gimė 1896 m. birželio 9 d. Posadove. 1921 m. Pnievuose (Lenkija) įstojo į Kenčiančio Jėzaus Širdies seserų uršuliečių kongregacijos vienuolyną, pasirinko vienuolinį sesers Imakulatos vardą, 1924 m. davė iškilmingus įžadus. Gyveno ir darbavosi Pnievuose, Vilniuje, Lodzėje, Seradze, o nuo 1933 m. – Romoje. Per 1944 m. mūšį dėl Romos slaugė sužeistus sąjungininkų kariuomenės karius ir už tai buvo apdovanota Lenkijos valstybiniu ordinu: kryžiumi „Už nuopelnus“ su kardais. Mirė 1970 m. balandžio 9 d. Palaidota Romoje, Verano kapinėse.

Trečioji duktė Kristina Marija gimė 1897 m. lapkričio 4 d. Ištekėjusi už Pavlovicų dvarininko grafo Kristupo Leono Mielžinskio, 1920 m. pagimdė sūnų Andrių Kristupą Mariją Motiejų Feliksą Stanislovą Antaną Rapolą, o 1922 m. – Feliksą Kristupą Mariją Antaną Stanislovą. Vyrui 1927 m. Berlyne mirus, vaikus augino viena. Mirė

Palangos grafaitės Marija Teresė, Kristina Marija, Sofija Marija ir Alicija Tiškevičiūtės Biarico kurorte Prancūzijoje. Nežinomas fotografas. Apie 1903 m. © KM IF-7033/33.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

i palikęs Palangos kurortą

1932 m. birželio 16 d. Drezdene. Artimieji ją palaidojo Pavlovicuose, šeimos koplyčioje šalia vyro. Abu Kristinos Marijos sūnus 1932 m. įsivaikino ir užaugino brolis Jonušas Marija Tiškevičius-Lonckis.

Ketvirtoji duktė Alicija gimė 1899 m. sausio 2 d. Su vyru Vitoldu Šebeko gyveno Varšuvoje, per Antrąjį pasaulinį karą įstojo į Armiją Krajovą, dalyvavo 1944 m. Varšuvos sukilime, buvo apdovanota sidabro kryžiumi „Už nuopelnus“ su kardais. Žuvo 1944 m. spalio 2 d. atsitiktinės kulkos sunkiai sužeista į galvą. Palaidota Varšuvos Povonzkų kapinėse, giminės kapavietėje.

Jos brolis Jonušas Marija gimė 1900 m. liepos 28 d. Didesniąją gyvenimo dalį praleido Posadove pas bevaikį dėdę Stanislovą Antaną Ignotą Lonckį, kuris berniuką įsivaikino, suteikdamas jam Tiškevičiaus-Lonckio pavardę.

Paveldėjęs Posadovo dvarą, 1926 m. Poznanėje vedė grafaitę Elžbietą Zamoiską. Tapęs agronomu, šeimininkavo paveldėtose valdose, augino žirgus, buvo Maltos ordino riteris ir Lenkijos kavalerijos atsargos paporučikis. Posadove ėmėsi rengti arklių kinkinių varžybas, kurios iki šių dienų išliko tradiciniu renginiu. 1942 m. paskirtas Lenkijos ginkluotųjų pajėgų kapitonu, o už kovinius nuopelnus apdovanotas Narsiųjų Kryžiumi. Po karo su žmona pasitraukė į Vakarus, vėliau persikėlė į JAV, gyveno Santa Barbaroje. Mirė 1987 m. lapkričio 30 d.

Motinos garbei pakrikštyta penktoji grafų duktė Antanina gimė 1901 m. Jos gyvenimas truko tik 19 metų: slaugydama jaunėlį brolį Alfredą susirgo sunkia liga ir 1920 m. lapkričio 29 d. mirė. Tėvai ją palaidojo rūmų koplyčioje, iš kurios palaikai 1956 m. buvo perkelti į Palangos senąsias kapines.

Tėvo garbei Feliksu pakrikštytas trečiasis sūnus gimė 1905 m. gegužės 5 d. Jį tėvai taip pat leido įsivaikinti grafienės broliui Stanislovui Antanui Ignotui Lonckiui. Gavęs naują Tiškevičiaus-Lonckio pavardę, jaunuolis paveldėjo Lvuveko (Nove Miasto) majoratą. 1939 m. jis tapo Lenkijos ulonų pulko atsargos poručiku, karo metais buvo apdovanotas Narsiųjų Kryžiumi. Vedęs buvo du sykius. Pirmąkart 1930 m. Varšuvoje vedė Jadvygą Ževuską, kuri 1931 m. pagimdė dukterį Janiną Mariją Antaniną. Baigiantis karui su šeima pasitraukė į Paryžių, kuriame 1948 m. išsiskyrė. Persikėlęs į Londoną, 1949 m. vedė anglę Elisabeth Margaret Bristow-Loynes, su kuria susilaukė sūnaus Stepono Antano. Feliksas mirė 1970 m. rugpjūčio 27 d. Kempton Hause (Velse).

Alfredas Marija Tiškevičius su seserimis Alicija, Marija Terese ir Sofija Marija. Nežinomas fotografas. Šreiberhau (dab. Škliarska Poremba, Lenkija), 1916 m. © KM IF-7031/32.

Ketvirtasis sūnus Stanislovas Marija gimė 1907 m. spalio 9 d. Tėvui mirus, jis kartu su motina valdė Palangos dvarą. 1935 m. Kaune vedė Žeimių (prie Jonavos) dvarininkaitę Vandą Liudviką Kosakovską, su kuria metų pabaigoje Palangoje susilaukė pirmagimės dukters Marijos Teresės. Karo pradžioje su šeima išvyko į Lenkiją, iš kurios netrukus pasitraukė į Angliją. Apsigyveno Londone, kuriame 1943 m. gimė sūnus Juozapas Steponas. Po karo persikėlęs į Monrealį (Kanada) 1950 m. susilaukė antros dukters Kristinos Onos. Vėliau persikėlė į San Franciską, dirbo JAV kongreso bibliotekoje. Mirė 1979 m. gruodžio 2 d., palaidotas Vašingtone.

Nepriklausomą Lietuvą išvydo vienintelis sūnus

Jauniausias sūnus Alfredas Marija gimė 1913 m. lapkričio 17 d. Krokuvoje, tėvams grįžtant iš Romoje įvykusio susitikimo su Popiežiumi. Užaugo Palangoje, mokėsi namuose, o nuo 1926 m. – Paryžiuje.

Iš pradžių lankė licėjų, o vėliau studijavo Sorbonos universiteto Tarptautinių santykių institute. Vasarą grįždavo į Palangą, bendravo su miestelio bendraamžiais, iš kurių išmoko puikiai kalbėti lietuviškai. 1938 m. baigęs institutą, grįžo į Lietuvą, pašauktas į kariuomenę Šančiuose baigė mechanizuotos kuopos puskarininkių mokyklą ir tarnavo štabe.

1939 m. pradžioje išvykęs į Lenkiją ieškotis diplomatinio darbo, Varšuvoje vedė grafaitę Liudviką Mariją Sobanską. Broliui Stanislovui ir motinai išvykus į Lenkiją, su nėščia žmona parvyko į Lietuvą tvarkyti Palangos dvaro reikalų. Baimindamasis dėl gimdyti besiruošiančios žmonos ir kūdikio sveikatos, ją 1940 m. pradžioje išvežė į Kauną, kur vasario 10 d. gimė sūnus Adomas Marija.

Įsibėgėjant Antrojo pasaulinio karo įvykiams, bandydamas gauti leidimą su šeima persikelti pas gimines į nacistinės Vokietijos okupuotą Lenkiją, 1940 m. gegužės 31 d. mėgino vykti į vokiečių valdomą Klaipėdą. Tačiau prie sienos perėjimo punkto Nemirsetoje gestapininkų buvo suimtas, apkaltintas bendradarbiavimu su Prancūzijos žvalgyba ir išvežtas į Rytų Prūsijos policijos direkcijos būstinę Tilžėje, kurioje tardytas ir kalintas 4 mėnesius.

Jam kalint, Palangos dvare įsikūrė NKVD (SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariato) pasienio kariuomenės daliniai. Žmona Liudvika Tiškevičienė su kelių mėnesių sūneliu prisiglaudė pas buvusius dvaro tarnautojus, slapstėsi rūsyje.

Paleistas iš kalėjimo ir vengdamas patekti į čekistų rankas, Alfredas atvyko į pasienio zoną ir apsigyveno pas lietuvį ūkininką. Iš ten susisiekė su patikimais žmonėmis, kurie padėjo slapta per sieną iš Palangos į Klaipėdos kraštą išgabenti žmoną su kūdikiu.

Gavęs pažymėjimą, kad yra Lietuvos pilietis ir politinis pabėgėlis, Alfredas su šeima išvyko į nacių administruojamą Lenkijos teritoriją, įsikūrė žmonos tėviškėje Guzove netoli Varšuvos. Tačiau neilgai trukus, 1941 m. sutuoktinių keliai išsiskyrė.

Karo metais Alfredas vertėsi prekyba. Prasidėjus 1944 m. Varšuvos sukilimui, įstojo į Armijos Krajovos gretas, tapo sukilėliu slapyvardžiu „Budrys“. Tačiau jau po kelių dienų sukilėlių saugumo tarnybos buvo suimtas įtariant, kad kalinamas Tilžėje galėjo duoti sutikimą bendradarbiauti su Vokietijos gestapu. Be tardymo areštinėje praleido iki pat sukilimo pabaigos.

Pokarinėje Lenkijos Liaudies Respublikoje vengė kalbėti apie savo kilmę ir aukštąjį diplomato išsilavinimą, dėl kurių galėjo atsidurti kalėjime ar lageryje. Todėl po karo kelis metus dirbo Guzovo cukraus fabrike. Vėliau grįžo į Varšuvą, kurioje praleido likusį gyvenimą. Iš pradžių atidarė krautuvėlę, vėliau dirbo inspektoriumi gyvūnų globos draugijoje, invalidų vartotojų kooperatyve, Vyslos upės laivininkystėje, buvo geležinkelių traukinio sanitarijos švietimo vadovu.

Nuo 1992 m. su žmona Uršule kasmet atvykdavo vasaroti į Palangą. Atgavęs Lietuvos pilietybę ir jam priklausančią Palangos dvaro valdų dalį, rūmus ir parką padovanojo valstybei. Už grafų Tiškevičių nuopelnus kuriant ir vystant kurortą, 1997 m. liepos 13 d. jam buvo suteiktas Palangos miesto garbės piliečio vardas. Alfredas mirė 2008 m. liepos 10 d. Varšuvoje. Jo valia palaikai buvo kremuoti, parvežti į Palangą ir palaidoti senosiose kapinėse greta sesers Antaninos.

Alfredo Marijos Tiškevičiaus (stovi antras iš kairės) ir Liudvikos Sobanskos (sėdi antra iš kairės) vestuvių dalyviai. Kairėje – jaunojo brolis Jonušas Tiškevičius-Lonckis su žmona Elžbieta Zamoiska, dešinėje – antrasis brolis Feliksas Tiškevičius-Lonckis su žmona Jadvyga Ževuska, arčiau jaunikio – trečiasis brolis Stanislovas Tiškevičius su žmona Vanda Kosakovska. Nežinomas fotografas. Varšuva, 1939 m. kovo 16 d. © Palangos gintaro muziejus.

Liko tik keli palikuoniai

Iš Palangos grafo Felikso Tiškevičiaus palikuonių grafų Tiškevičių giminę šiandien atstovauja trys jo anūkai ir du proanūkiai.

Anglijoje gyvena jauniausias anūkas – 1949 m. Kento grafystės Margito mieste gimęs Felikso Tiškevičiaus-Lonckio sūnus Steponas Antanas Tiškevičius, 1993 m. Pule (Dorseto grafystė) vedęs lenkų kilmės grafaitę Aną Ruškovską.

JAV tebegyvena 1943 m. Londone (Anglija) gimęs Stanislovo sūnus Juozapas Steponas ir du jo sūnūs: 1977 m. gimimo Steponas (Stefan), su žmona Chelsea Peters auginantis dukrą Degan, bei iš antrosios tėvo santuokos 1994 m. gimęs Mykolas (Michal).

Vyriausias palikuonis yra Kaune 1940 m. gimęs vienintelis Alfredo sūnus Adomas Marija. Jis užaugo Lenkijoje, mokėsi Ružanystoko vienuolių saleziečių mokykloje, baigė medicinos studijas Varšuvoje, stažavosi Lenkijos geležinkelininkų ligoninėje.

1969 m. išvyko į Londoną, o iš ten – į JAV. Gyveno Los Andžele, dirbo ligoninėje gydytoju radiologu, sveikatos draudimo firmoje, užsiėmė labdaringa veikla, vertėsi privačia gydytojo praktika, gavo JAV pilietybę, dalyvavo politinėje veikloje, bendravo su Prezidentu Ronaldu Reiganu, 1973 m. vedė iš Vilniaus krašto kilusią inžinierę projektuotoją Haną Mariją Šlykovič. Nuo 2000 m. lankosi Lietuvoje. 2002 m. jam suteikta Lietuvos pilietybė.

Julius KANARSKAS
Kretingos muziejus